

Matura Tamás PhD-hallgató,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék

Nótári Tamás: A salzburgi historiográfia kezdetei¹

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának habilitált egyetemi docense, Nótári Tamás „*A salzburgi historiográfia kezdetei*” című munkája 2007-ben látott napvilágot a néhai Kristó Gyula akadémikus által alapított Szegedi Középkortörténeti Könyvtár huszonharmadik köteteként. A szerző jártasságát a kora középkor e területén már számos korábbi, tudományos folyóiratokban megjelent tanulmányaival és fordításaival bizonyította.² A mű – megfelelően a középkorkutatás igényeinek – komoly filológiai kutatásokat foglal magában, a források szerkezetének, nyelvi és stílári sajátosságainak és a rejtett tartalmak feltárására. A filológiai megközelítésen túl – mivel a salzburgi történeti források sem lettek volna interpretálhatók a politikai folyamatok behatóbb elemzése nélkül – a jogtörténeti és egyháztörténeti szempontokat is figyelembe veszi a szerző.

A kötet kronológiai sorrendben mutatja be Salzburg és a 8-9. századi Bajorország történetét három fejezetben, a *Libellus Virgilii*, a *Gesta Sancti Hrodberti confessoris*, a *Liber confraternitatum*, a *Notitia Arnonis*, a *Breves Notitiae*, az ún. *Carmina Salisburgenia* és a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* tanulmányozásán keresztül. A monográfia e hét legfontosabb salzburgi forrás köré csoportosul, amelyek segítségével Nótári bemutatja a kor politikai viszonyait, jogrendszerét és kulturális hátterét. A három nagyobb fejezet azon korszakokat tárgyalja, amelyeket Salzburg jelentősebb püspökeinek, illetve érsekeinek regnálásához köthetünk, azaz rendre Virgil, Arn illetve Liutpram és Adalwin püspök korát mutatja be.

¹ Nótári Tamás: *A salzburgi historiográfia kezdetei*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 23. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2007. 342 pp.

² E kor forrásainak fordítását lásd Nótári T.: *Források Salzburg kora középkori történetéből*. Szeged 2005.

Az első fejezet Virgil püspök korát és az ahhoz köthető *Libellus Virgilii*, *Liber confraternitatum* és *Gesta Sancti Hrodberti confessoris* elemzi,³ áttekinti a történelmi háttérrel, és a bajor egyházszervezet kialakulását. Virgil Írországból a *peregrinato* szokása alapján vándorolt Bajorországba, ahol több szempontból is maradandót alkotott Salzburg történetében. Már apátként is fellépett a salzburgi Szent Péter-kolostor jogainak védelmében, melynek során – érdekes módon – az ír szokásjoggal ellentétesen kontinentális (frank) rendszer szabályait igyekezett érvényre juttatni. Virgil különösen jó viszonyt ápolt Odilo herceggel, azonban miután átvette Salzburg vezetését, vitába keveredtek egymással a bishofshofeni *cella sancti Maximiliani*, vagyis a Szent Miksa szerzetesi lak vagyona felett. A korábban Szent Rupert által, Theodo herceg engedélyével alapított pongai *cella sancti Maximilianit* Odilo – miután 741-ben hazatért száműzetéséből a frankoktól – a számkivetésben őt elkísérő hűséges káplánjának, Ursus/Ursónak adományozta, hogy az a betörő szlávok által lerombolt szerzetesi lakot építse újjá. Azaz Odilo *beneficium*ként átadta a *cella Maximilianit* és annak ingatlanait, melyből látszik, hogy határozott lépéseket tett, hogy az egyházi/püspöki és a világi/hercegi javadalmakat, s az ezek feletti rendelkezési jogot elválassa egymástól. A herceg azonban nem tudta, hogy a pongai templomot Theodo és Theodobert hozzájárulásával Rupert építtette és szentelte fel, s hogy Theodbert herceg mind a szerzetesi lakot, mind pedig az ott lakó embereket a Salzburgi Püspökségnek adományozta. Odilo miután tudomást szerzett a jogi helyzetről, továbbra is elutasította Virgil a *cella Maximilianit* visszaszerzésére irányuló követelését, a *Breves Notitiae* szerint azért, mert nem akarta megszorítani káplánját. Virgil harcát nem Odilo herceg ellen indította, hanem azon bajor gyakorlatot próbálta megváltoztatni, melynek alapján a hercegi és nemesi alapítású egyházi javadalmakat az alapító nemzetség utódai hűbérként visszakapták. Virgil közvetlenül éppen nagy ellenfele, Bonifác egyházi reformjainak köszönhető, hogy az ügyben ilyen határozottan léphetett fel a püspökség, illetve a Szent Péter-kolostor jogainak védelmében. Ugyanis csak a bonifáci reform után vált lehetővé, hogy Bajorországban szigorúan elkülönüljenek a hercegi és püspöki kolostorok, illetve templomok. A pongai szerzetesi lak és birtok további sorsáról a *Libellus Virgilii* – s ezzel a *Breves Notitiae* is – csak annyit jegyez meg, hogy a helyzet változatlan maradt Virgil püspök 784-es haláláig. A szerző kifejti, hogy Virgil eljárása és álláspontja a *cella Maximilianit* feletti joghatóságról kibontakozott vitában sokkal közelebb állott a kontinentális nézeteket képviselő Bonifáchoz, mint a Virgil ír

³ Vö. Nótári T.: *Salzburg neve a kora középkori forrásokban*. *Collega*. 9. 2005/1. 48–54; *Gesta Hrodberti*. In: *Classica – Mediaevalia – Neolatina*. Edd. L. Havas et E. Tegye. Debrecen 2006. 131–146.

hazájában elterjedt, a kolostorok feletti rendelkezési jogot az alapító nemzetségek kezében meghagyó szokásokhoz.

Bonifác és Virgil konfliktusa az adott hely és kor, a 740-es évek Bajorországának aktuális problémái körül kristályosodott ki. II. Gergely 719. május 15-én Bonifácot missziós feladatokkal bízta meg, majd 722. november 30-án püspökké szentelve a germánok lakta országok és területek felé irányította, s utóbb fogadta jelentéseit, és megválaszolta kérdéseit.⁴ III. Gergely 732-ben megbízta a bajor egyházi szervezet létrehozásával. Bonifác négy püspöki székhelyet határozott meg: Regensburgot, Passaut, Salzburgot és Freisingot. Az érsekség felállításának kérdéséről nem esett szó, többek között talán azért sem, mert Bonifác saját életében feleslegesnek vélte a püspökségeket összefogó metropólia létrehozását, így tehát a továbbiakban is pápai legátusként és missziós érsekként felügyelte a püspökök működését.⁵

Az Aethicus Ister neve alatt ránk hagyományozott, *Cosmographia* című mű bevezető mondata azt állítja a műről, hogy az nem más, mint az isztriai filozófus, Aethicus görög nyelvű munkájának Hieronymus által készített, latin nyelvű, rövidített kivonata. Nótári szerint a mű szerzője nem volt más, mint Virgil, Salzburg ír származású püspöke. Virgil a maga választotta irodalmi műfaj keretein belül, a maga teremtette alakokkal álarcában nem tett egyebet, mint folytatta Bonifáccal, illetve a Bonifác képviselte szellemiséggel évekkel-évtizedekkel korábban megkezdett harcát a világra nyitottabb kutatás, a szigorúan vett hittételeket meg nem kérdőjelező, ám az intellektuális lehetőségek határaiig elmenő vizsgálódás és gondolkodás szabadságáért. Küzdelme Bonifáccal a konkrét történeti szituációban szükségszerűen kudarcra volt ítélve, ám művét azzal a szándékkal alkotta meg, hogy utólagosan intellektuális elégtétel vegyen az őt ért sérelmekért.⁶

A *Liber confreternitatum* tulajdonképpen nem más, mint azon élők és holtak neveinek felsorolása, akikért a salzburgi Szent Péter-kolostor szerzetesi közössége imádkozott, a műfaj legkorábbi ránk maradt darabja A listát 784-ben kezdték el vezetni, Virgil püspök utolsó évében, vagyis még Bajorország frank anektálása előtt. A felsorolás nyilvánvalóan nem historiografikus céllal íródott, ám a történész számára értékes következtetések levonását teszi

⁴ Vö. Th. Schieffer: *Winfried-Bonifatius und die christliche Grundlegung Europas*. Freiburg i. Br. 1980.

⁵ Ehhez lásd Nótári T.: *Show Trials and Lawsuits in Early-Medieval Bavaria*. Rechtsgeschichtliche Vorträge 53. Budapest 2008; *Virgil püspök bajorországi jogvitáinak margójára*. In: Tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Szerk. Mezey B.-Révész T. M. Budapest 2006. 369–384; *On Bishop Virgil's Litigations in Bavaria*. Acta Juridica Hungarica 48. 2007. 49–70.

⁶ Vö. Nótári T.: *Az univerzum képe Aethicus Ister Cosmographiájában*. Belvedere Meridionale 2005. 5–6. 38–54;

lehetővé, hiszen amellett, hogy megvilágítja a kor vallásos világszemléletét, a VIII. század politikai és társadalmi jellegzetességére is következtethetünk belőle.⁷

Arn püspök korát, a salzburgi érsekség megalapítását mutatja be a könyv második fejezete, amely nem lehetne teljes az időszak legjelentősebb politikai eseményének, III. Tasziló bajor herceg trónfosztásának és az önálló Bajor Hercegség felszámolásának elemzése nélkül. A korszak két legfontosabb, Salzburgban keletkezett történeti forrása, a *Notitia Arnonis* és a *Breves Notitiae*.⁸

III. Tasziló, az Agilolfing-dinasztia utolsó hercegének trónfosztása révén Nagy Károly átvette a hatalmat Bajorország felett, amely fordulat erősen kötődik a *Notitia Arnonis* megszületéséhez. Miután a frank uralkodó kül- és belpolitikailag is elszigetelte III. Taszilót, a vazallusává tette 787-ben, majd 788-ban teljesen megfosztotta hatalmától. A koholt vádon alapuló perre 788-ban, Ingelheimban került sor a frankok és az uralmuk alatt álló *nationes* gyűlésén. A tárgyalás során a frank uralkodó oldalára áttért bajorok vádolták meg Taszilót azzal, hogy az nem tartotta be hűségesküjét. E vád alapját Tasziló külpolitikája és kapcsolatrendszere alkotta, amelynek részét képezte az avarokkal kötött szövetség, akik azonban a keresztény világ, s ezzel a korabeli *ius gentium* határain kívül helyezkedtek el. Ez a szövetség *infidelitas* legsúlyosabb esetének számított, hiszen aki az avarokkal kapcsolatokat ápolt, az egész keresztény világgal szemben lépett fel az a korabeli felfogás szerint. Tasziló nem is tagadta a vádak egy részét, mivel önálló külpolitikája részét képezte, hogy más népekkel kapcsolatot vegyen fel. A herceg külkapcsolatai azonban a frank uralkodó szemében hűtlenségnek tündek. Ugyanakkor ezen vádpontok nem voltak elégségesek ahhoz, hogy Taszilót halálra ítéljék és őt és utódait megfosszák a hercegségtől, ami elengedhetetlen lett volna Károly számára ahhoz, hogy a hercegséget megszerezze. A koncepció per során ezért a herceg állítólagos korábbi főbenjáró bűneit kellett felhozni, többek között a 757-es aquitániai hadjárat során *harislizt*, vagyis a királyi had önkényes elhagyását. Ugyanakkor a *harisliz* csak a IX. századtól számított halállal büntetendő cselekménynek, ezért a vád jogi háttere pusztán a sereg engedély nélküli elhagyásával nem lehetett megalapozott, ezért a bűnösség megállapítását követően Károlyt „kegyessége” és „rokoni érzései” arra indították, hogy a

⁷ Ehhez lásd Nótári T.: *A Liber confraternitatum mint jog- és kultúrtörténeti forrás*. Jogelméleti Szemle 2009/1.

⁸ Nótári T.: *Két forrás a kora középkori Salzburgból, Notitia Arnonis – Epistola Theotmari*. Aetas 2004/2. 72–95; *Személyállapot és társadalomszerkezet a kora középkori Bajorországban*. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Budapestinensis 42. 2005. 163–186; *Status libertatis a Lex Baiuvariorumban*. Jogelméleti Szemle 2007/4; *Jogtörténeti adalékok a VIII. századi salzburgi (birtok)jegyzékekhez*. Állam- és Jogtudomány 49. 2008/1. 99–108; *Jogtörténeti és filológiai megjegyzések a VIII. századi salzburgi birtokjegyzékekhez*. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae 44. 2007. 145–174.

halálos ítélet végrehajtását felfüggeszse. Cserébe Taszilónak azt kellett kérnie, hogy hátralevő életét kolostorban tölthesse, ahol bűneit megbánhatja.

A leírásokból Tasziló védekezése teljességgel hiányzik, beismerő vallomása is irreálisan bűnbánó benyomást kelt. Mivel *de iure* Tasziló fiának kellett volna az Agilolfingek öröklési jogát biztosító *Lex Baiuvariorum* alapján a bajor hercegi trónt elfoglalnia,⁹ ezért a herceg és gyermekei kolostorba zárásának, és Bajorország a Karolingok birodalmába történt anektálásának jogi megalapozottsága is igen gyenge lábakon áll. Hatalma megszilárdítása végső akkordjaként Károly megkísérelte az Agilolfingek uralmának felszámolását immáron végleges és jogszerű formába önteni: Taszilót kolostorából 794-ben, Frankfurtban egy zsinat elé citálták, ahol a frank egyházi és világi méltóságok, valamint a pápa követei előtt le kellett mondania hercegségéről a maga és összes utódai nevében. A továbbiakban a források nem tesznek említést Taszilóról, az egyetlen tény, amit róla megtudunk, hogy az egykori bajor herceg egy általunk nem ismert esztendő decemberének 11. napján egyszerű szerzetesként halt meg.¹⁰

A kötet harmadik és egyben utolsó nagy fejezetében a szerző az Liupram és Adalwin koráról fennmaradt forrásokat dolgozza fel, azaz a *Carmina Salisburgensia* címen nyilvántartott versgyűjteményt, illetve a bajorok és a karantánok megtérését feldolgozó *Conversio Bagoariorum et Carantanorumot*. A költői tevékenység salzburgi fellendülése Arn 798-ban történt érsekké emelkedéséhez és a frank uralkodó belső köréhez tartozó Alcuinnal folytatott barátságához köthető. A *Carmina Salisburgensia* darabjai a jelentős színvonalbeli eltérések ellenére nem maradnak el a Karoling-birodalom általános nyelvi szintjétől. A valamikor 854 és 859 között született *Carmina Salisburgensia* elnevezése ugyanakkor abból a szempontból megtévesztő, hogy arra enged következtetni, mintha e versek mindegyike Salzburgban született volna. Valójában minden, e cím alatt összegyűjtött vers kötődik valamilyen módon Salzburghoz, azonban számos esetben a keletkezés helye nem Salzburg volt.¹¹

⁹ Vö. *Lex Baiuvariorum* 3, 1; P. Classen: *Bayern und die politischen Mächte im Zeitalter Karls des Großen und Tassilos III.* In: *Ausgewählte Aufsätze.* 1983; H. Krawinkel: *Untersuchungen zum fränkischen Benefizialrecht.* Forschungen zum deutschen Recht II/2. Weimar 1937; H. Wolfram: *Das Fürstentum Tassilos III., Herzogs der Bayern.* Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 1968; J. Jahn: *Ducatus Baiuvariorum. Das bairische Herzogtum der Agilolfinger.* Monographien zur Geschichte des Mittelalters 35. Stuttgart 1991.

¹⁰ Vö. Nótári T.: *III. Tasziló trónfosztása – adalékok egy koraközépkori koncepció perhez.* Jogtudományi Közlöny 60. 2005/12. 503–516; *An Early-Medieval „Show Trial” – Tassilo III’s Dethronement.* In: *Crossing Leagl Cultures.* Ed. Beck Varela, L.–Gutiérrez Vega, P.–Spinosa, A. München, Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, 2009. 141–158.

¹¹ L. Wolfinger: *Die sogenannten „Carmina Salisburgensia” und der Clm. 14743.* In: *Quellen zur Salzburger Frühgeschichte.* Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 44; Mitteilungen der

A *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* szerzőjének kiléte, illetve az, hogy a per vádirataként, vagy pedig annak utólagos legitimációjaként keletkezett-e ma már nem állapítható meg. Nótári karantán és az avar misszió, illetve az Ingo-történet valóság alapja és továbbélése mellett áttekinti a *Conversióban* fellelhető azon vádpontokat, amelyeket Metód ellen a Regensburgi Zsinaton felhoztak. Végül, a Metód pannóniai és moráviai működését és a Salzburgi Érsekségnek e területekre vonatkozó jogigényét megvilágítandó a szerző áttekinti a Bajorországból kiinduló karantán és avar misszió állomásait.

A IX. századi szláv misszió főszereplői egyfelől a Bizánci Birodalom s legfőbb egyházi méltósága, a konstantinápolyi pátriárka, másfelől pedig a Frank Birodalom voltak, amely utóbbi – kiváltképp Német Lajos alatt – a Salzburgi Érsekségre és a meglehetősen önálló politikát folytató Aquileiai Pátriárkátusra támaszkodhatott. Ezt az egyensúlyt bontotta meg a Karolingok hatalmával szemben megerősödő, önálló missziós politikával fellépő pápaság. E hármasság szolgált a szlávok apostolaként ismert Metód működésének, illetve a Salzburgi Érsekséggel és annak megyéspüspökeivel történt konfliktusának háttéréül. E per kapcsán vagy vádiratként, vagy a pert utóbb legitimálandó, keletkezett a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*,¹² amelynek tizenkettedik fejezete említést tesz a mű keletkezésének okáról, vagyis a Metód által feltalált szláv betűkről és az általa folytatott igehirdetésről, amivel a nép szemében értéktelenné igyekezett tenni a latinok missziós munkáját.¹³ A *Conversio* a Metód elleni vádakát a következőkben fogalmazza meg: először a *lingua Latina*, másodsor a *doctrina Romana*, harmadszor pedig a *litterae auctores Latinae* kapcsán megmutatókozó negatív magatartása.¹⁴

Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, Ergänzungsband 22. Hrsg. v. Wolfram, H. Wien–München 2006; Nótári T.: *A Carmina Salisburgensia mint jog- művelődéstörténeti forrás*. Jogelméleti Szemle 2008/4.

¹² H. Wolfram: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantänien und Pannonien*. Wien–Köln–Graz 1979; H. Wolfram: *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 31. Wien 1995; F. Lošek: *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*. Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte, Band 15. Hanover 1997. 90. skk.; Nótári T.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Aetas 2000. 3. 93–111. (Ugyanezt lásd Nótári T.: *Iuridicophilologica*. Tíz tanulmány. Szádeczky-Kardoss Samu előszavával. Budapest 2004. 167–189.) Nótári T.: *Megjegyzések a Conversio Bagoariorum et Carantanorum avar vonatkozású fejezeteihez*. In: *Tanulmányok a középkorról*. Szerk. Weisz B.–Balogh L.–Szarka J. Szeged 2011. 2001. 67–84; *Metód pere a Regensburgi Zsinaton a Conversio Bagoariorum et Carantanorum tükrében*. *Collega* 9. 2005/1. 44–51; *Conversio Bagoariorum et Carantanorum – Document of an Early Medieval Show Trial*. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Iuridica et Politica 25. 2007. 95–119.

¹³ *Conversio* 12. *Usque dum quidam Graecus Methodius nomine noviter inventis Sclavinis litteris linguam Latinam doctrinamque Romanam atque litteras auctores Latinas philosophice superducens vilescere fecit cuncto populo ex parte missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc Latine celebraverunt. 14. Hoc enim observatum fuit, usque dum nova orta est doctrina Methodii philosophi.*

¹⁴ E. R. Curtius: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Bern–München 1961³. 215.

Nótári Tamás könyve a középkori történelem egyik legizgalmasabb, mégis ritkán elemzett korszakát dolgozza fel, a történész, a klasszikafileológus és a jogtörténész komplex eszköztárának segítségével. A szerzőtől megszokott módon gazdag bibliográfia és jegyzetapparátus segíti az olvasó elmélyedését az ismeretekben. Mindemellett a sorozat szerkesztőinek munkáját dicséri az igényes kivitelezés. A kötet joggal számíthat általában a korszak jog-, illetve a politika- és egyháztörténete iránt érdeklődők figyelmére.